

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.013.159.955

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-25>

Олена БАЙРАМОВА,

orcid.org/0000-0002-3199-0612

кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дунайського інституту водного транспорту
Державного університету інфраструктури та технологій
(Ізмаїл, Одеська область, Україна) *bairatova3456@gmail.com*

Тетяна ГОЛУБЕНКО,

orcid.org/0000-0002-3042-888X

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
заступник декана
Навчально-наукового інституту молодіжної та сімейної політики і соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) *dovet@ukr.net*

Світлана МАЛАЗОНІЯ,

orcid.org/0000-0001-9759-173X

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств і менеджменту
Української інженерно-педагогічної академії
(Бахмут, Донецька область, Україна) *svchm888@gmail.com*

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ КОМПЕТЕНТІСНОЇ МОДЕЛІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Для соціуму 21-го століття найбільш актуальними є когнітивні навички, що виходять за межі можливостей сучасних комп'ютерних програм і техніки. Одним із наслідків цього є запит на навички критичного мислення як ментальної активності, що характеризується всебічним дослідженням проблем, ідей, фактів і подій перед ухваленням рішень чи формулюванням думки або висновку. Роль критичного мислення для здобувача вищої освіти – тобто за крок до початку трудової діяльності – є настільки значною, що вже не один десяток років розглядається в межах компетентнісної моделі підготовки студентів у провідних західних країнах та в Україні зокрема. Щоправда, наявні емпіричні дослідження показують дуже посередній рівень розвиненості критичного мислення в студентів на рівні компетентності. Водночас із виходом України на глобальні ринки праці, де запит від роботодавців на критичне мислення найманих працівників складає понад 90%, очевидним стає дисбаланс та неспроможність, як наслідок, конкурувати із випускниками закордонних вишів. Це все актуалізує поставлене питання й визначає мету представленої розвідки – досягнути концептуалізації критичного мислення як технології компетентнісної моделі у вищій освіті. У статті здійснено аналіз критичного мислення як компетентності здобувача вищої освіти в ракурсі сучасних тенденцій працевлаштування. Окреслено місце наративів про критичне мислення в чинних документах про освіту у вищій школі. Визначено ключові характеристики критичного мислення та особистості, яка володіє цією компетенцією. Узагальнено деякі універсальні методи розвитку критичного мислення в здобувачів ЗВО. Подальші дослідження рекомендовано організувати в методологічно-практичному векторі. Розвиток критичного мислення, з одного боку, є загальною компетенцією. З іншого, критичне мислення має особливості залежно від спеціальності студентів. Важливо методологічно ефективно організувати роботу над критичним мисленням наскрізно в стратегії діяльності науково-педагогічного колективу вишу. Для цього потрібна скоординованість уявлень про критичне мислення як компетентність, а також єдиний план та злагоджена його імплементація.

Ключові слова: критичне мислення, когнітивна діяльність, компетентність, вища освіта, заклад вищої освіти (ЗВО), здобувач освіти, ринок праці.

Olena BAIRAMOVA,

orcid.org/0000-0002-3199-0612

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Social Sciences and Humanities*

*Danube Institute of Water Transport of State University of Infrastructure and Technologies
(Izmail, Odesa region, Ukraine) bairamova3456@gmail.com*

Tetiana HOLUBENKO,

orcid.org/0000-0002-3042-888X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work,*

*Deputy Dean
Educational and Scientific Institute of Youth and Family Policy and Social Work
of Mikhailo Dragomanov State University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) dovet@ukr.net*

Svetlana MALAZONIA,

orcid.org/0000-0001-9759-173X

PhD in Psychology,

*Associate Professor at the Department of Business Economics and Management
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy
(Bakhmut, Donetsk region, Ukraine) svchm888@gmail.com*

CRITICAL THINKING AS A COMPETENCY MODEL TECHNOLOGY IN HIGHER EDUCATION

For the society of the 21st century, the most relevant are cognitive skills that go beyond the capabilities of modern computer programs and technology. One consequence of this is the demand for critical thinking skills as a mental activity characterized by a comprehensive examination of problems, ideas, facts and events before making decisions or formulating an opinion or conclusion. The role of critical thinking for a student of higher education – that is, a step before starting work – is so significant that it has been considered within the competence model of student training in leading Western countries and in Ukraine in particular for more than a dozen years. However, available empirical studies show a very mediocre level of development of critical thinking in students at the level of competence. At the same time as Ukraine enters global labor markets, where the demand from employers for critical thinking of employees is more than 90%, the imbalance and inability, as a result, to compete with graduates of foreign universities becomes obvious. All this actualizes the posed question and determines the goal of the presented research – to achieve the conceptualization of critical thinking as a technology of the competency model in higher education. The article analyzes critical thinking as a competency of a student of higher education in the perspective of modern employment trends. The place of narratives about critical thinking in current documents on education in higher education is outlined. The key characteristics of critical thinking and the personality possessing this competence are defined. Summarized some universal methods of developing critical thinking in higher education students. Further research is recommended to be organized in a methodological and practical vector. Development of critical thinking, on the one hand, is a general competence. On the other hand, critical thinking has features depending on the major of the students. It is important to organize the work on critical thinking throughout the work of the scientific and pedagogical team of the higher education institution in a methodologically efficient manner. This requires a coordinated understanding of critical thinking as a competency, as well as a unified plan and coordinated implementation.

Key words: *critical thinking, cognitive activity, competence, higher education, institution of higher education (HEI), student, labor market.*

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід до організації вищої освіти визначено чинними законодавчими актами Міністерства освіти та науки України. Зокрема наказом МОН України №584 від 30.04.2020 («Про унесення змін», 2020), де йдеться про базовий характер компетентнісного підходу для розроблення стандартів вищої освіти. Це відповідає принципам і цінностям Європейського простору вищої освіти, котрі

визначені в комюніке Болонського процесу та в міжнародному Проєкті Єврокомісії щодо гармонізації освітніх структур у Європі (The European Higher Education Area, 2012). Цим же документом до переліку загальних компетентностей віднесено здатність бути критичним і самокритичним («Про унесення змін», 2020). Надалі в переліку результатів навчання для освітнього рівня доктора філософії/доктора мистецтв поряд із набуттям універ-

сальних навичок дослідника визначено пошук та критичний аналіз інформації, для цього ж рівня – оцінку й синтез нових та комплексних ідей. Для бакалавра в матриці відповідності визначених стандартом компетентностей дескриптором Національної рамки кваліфікацій встановлено критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання, а для магістрів – критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань («Про унесення змін», 2020). Поміж цими не такими частими згадками акцент на критичному мисленні як технології та вимозі й меті вищої освіти в офіційних директивних документах не ставиться. Утім, головне, аби зміст освітньої діяльності містив цілеспрямовану роботу над розвитком критичного мислення здобувачів, особливо з огляду на прогресивні західні педагогічні практики та універсальні критерії для працевлаштування.

Критичне мислення – це інтелектуально контрольований процес активної та вмілої концептуалізації, застосування, аналізу, синтезу та оцінювання інформації, зібраної або створеної в результаті спостереження, досвіду, роздумів, міркувань або спілкування як керівництво до переконань і дій (Bezaniilla et al., 2019). У своїй зразковій формі критичне мислення базується на універсальних інтелектуальних цінностях, таких як: ясність, точність, послідовність, релевантність, вагомі докази, вагомі причини, глибина, широта та справедливість. Критичне мислення входить до категорії комплексних способів мислення, серед яких: наукове, математичне, історичне, антропологічне, економічне, моральне та філософське мислення. Критичне мислення слід протиставляти: 1) простому отриманню та зберіганню інформації, оскільки воно передбачає особливий спосіб пошуку та обробки інформації; 2) простому володінню набором навичок, оскільки воно передбачає постійне їх використання; і 3) простому застосуванню цих навичок («як вправи») без прийняття їх результатів.

Однак критичне мислення ніколи не є універсальним для жодної людини; кожен схильний до епізодів недисциплінованого або ірраціонального мислення. Якість критичного мислення, як правило, залежить від ступеня розвитку навичок мислити критично та від якості й глибини досвіду критичного мислення щодо певного класу питань (визначеної сфери діяльності, у випадку з вищою освітою – спеціальності здобувача, у межах якої він вчиться мислити критично). Розвиток навичок критичного мислення є справою всього життя, проте університетська освіта має стати тим

плацдармом, на основі якого вміння критичного мислення в певній сфері знань і діяльності (відповідно до майбутнього фаху студента) розвивається найбільш повно та інтенсивно.

Аналіз досліджень. Ґрунтовний огляд світового досвіду побудови компетентнісної вищої освіти зроблено у виданні 2016 року Київським національним економічним університетом імені Вадима Гетьмана (Антонюк та ін., 2016). Здатність критично мислити й діяти тут категоризовано в межах поняття рефлексійності, що означає здібність не використовувати відповідно до ситуації завчений механізм дії, але через застосування критичного мислення й досвіду орієнтуватися за умов зміни контексту для ухвалення рішень чи висловлення особистісної позиції (Антонюк та ін., 2016). У праці центральну роль відіграє представлена модель компетентності Адміністрації з зайнятості та тренувань Міністерства праці США. Ця модель – основа працевлаштування для спеціалістів широкого профілю не тільки в США, але й в інших провідних країнах світу, тому може бути розглянута як універсальна. До компетенцій другого рівня – академічних, тобто набутих в академічному середовищі, зараховують також когнітивні функції та стилі мислення, серед яких виокремлено критичне й аналітичне мислення (Антонюк та ін., 2016). Проте такі побіжні, хоч і важливі згадки не дають уявлення про концептуальну роль критичного мислення в системі компетентностей здобувача вищої освіти.

Д. Халперн попереджає, що в сучасну епоху, коли доступ до безлічі знань можна легко отримати одним клацанням миші, важливо навчити студентів бути критичними та ефективними мислителями, а не накопичувачами інформації (Halpern & Dunn, 2021). Це надто суттєво для української системи освіти на етапі позбавлення від рудиментів радянської системи здобуття знань у запам'ятовувально-репродуктивній манері. У світі технологій перевагою є не знання того, що не становить проблеми в отриманні доступу до інформації загального доступу, а вміння оперувати цією інформацією в якісно вигідному та відмінному від інших ключі. Це означає критично й творчо перетворювати інформацію. У зарубіжних наукових працях стосовно вищої освіти критичне мислення окреслюється як компетенція, яка потрібна студенту в особистому та професійному житті. Дослідники відзначають сильну залежність уміння критично мислити від навчальних факторів (Tsui, 2002; Larsson, 2021), що водночас означає відповідальність університетів за розвиток критичного мислення здобувачів освіти, особливо

у світлі актуальних вимог ринку праці – українського та глобального.

Сказано, що університети повинні спеціально організувати навчальні плани, програми та заняття так, аби сприяти розвитку мислити критично (Bezanilla et al., 2019). У результаті огляду найбільш популярних методик розвитку критичного мислення чільні місця посідають усна та письмова рефлексія й аргументація; читання, аналіз та узагальнення ресурсів; тематичні дослідження (Bezanilla et al., 2019). Якщо ставити перед студентами мету розв'язання проблеми, здійснення відповідального та обдуманого вибору, це може допомогти навчитися критично ставитися до ухвалення рішень. Студенти, які навчаються за методологією проблемного навчання, розвивають вищий баланс між індуктивним і дедуктивним мисленням (Masek & Yamin, 2011; Birgili, 2015).

О. Тягло наголошує на доцільності використання тандему двох курсів для розвитку критичного мислення у студентів ЗВО, а саме: логіки та елементів критичного мислення для освітньо-кваліфікаційного рівня бакалаврату, а для магістрантів – критичне мислення на основі логіки (Тягло, 2017). Акцентується на засвоєнні алгоритму критичного мислення через сукупність «правильних запитань», відповідь на які передбачатиме залучення послідовних стадій аналізу, розуміння та критичної оцінки. Автор також наголошує на сплутуванні змісту терміна «критичне мислення» в українських науково-педагогічних нарративах, що спричинено тенденцією кожен корисний когнітивний процес розцінювати як критичне мислення. Критичне мислення хоч і є мисленням вищого порядку, проте не охоплює всі інші різновиди міркування в цій категорії (Тягло, 2017). О. Конотоп, користуючись визначенням С. Терно, під критичним мисленням радить розуміти наукове мислення, котре ґрунтується на ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень щодо довіри до будь-якого твердження (Конотоп, 2019). Ретельне обмірковування й зваженість дає ключ до розуміння того, чи варто прийняти, відкинути або відкласти твердження до з'ясування додаткових обставин. Критичність мислення також стосується високого ступеня впевненості щодо рішень. Фактично всі науковці, котрі торкаються питання критичного мислення та його розвитку в умовах освітнього процесу наголошують на тому, що це процес трудомісткий і тривалий, у якому велику роль відіграє наступність і системність (Івлева та ін., 2021; Беленька, 2020). Тому сфера вищої освіти має бути інституційно тим освітнім етапом формального навчання, коли компетенції мислити

критично вже узагальнюються й удосконалюються, а не починають формуватися. Поряд із тим О. Конотоп за результатами проведеного емпіричного дослідження констатує, що переважна більшість студентів-респондентів (92,7%) перебуває на нижній межі середнього рівня розвитку критичного мислення (Конотоп, 2019).

Мета статті полягає в концептуалізації критичного мислення як технології компетентнісної моделі у вищій освіті. Концептуалізація означатиме визначення змісту й ролі компетентнісної моделі у вищій освіті, з'ясування набору когнітивних ознак критичного мислення як компетентності, що дає змогу окреслити це поняття в парадигмі вищої освіти та відрізнити його від інших концептів.

Виклад основного матеріалу. В епоху штучного інтелекту особисті здібності та якості стають все більш затребуваними, наприклад, емоційний інтелект, командна робота та внутрішньоособистісні навички. Серед них важливу роль відіграє критичне мислення. Стосовно епохи цифровізації критичне мислення не означає ігнорування досягнень штучного інтелекту, комп'ютерно-програмного устаткування, проте означає якісно відмінний рівень користування ними, особливо у сферах активності, де еволюційні надбання людства все ж не можуть компенсувати наявності людського розуму. Компетенція мислити критично для здобувача вищої освіти охоплює інтеграцію й мобілізацію відповідних загальних та фазових знань, умінь і навичок, установок, а також цінностей, які розвиваються під час вирішення завдань проблемного характеру.

Помилково вважати, що людині самою природою закладено властивість мислити критично. Проте якщо не розвивати критичне мислення таргетовано, а залишити його поза увагою, то домінуватимуть недосконалі мисленнєві моделі – мислення упереджене, викривлене, необґрунтоване. Позаяк сама якість життя та діяльності людини залежить саме від якості притаманного їй мислення. Досконалість у мисленні повинна систематично розвиватися.

В актуальному щодо теми поточної статті опитуванні Національної асоціації коледжів і роботодавців щодо компетенцій, яким роботодавці надають перевагу при наймі працівників, результати показали, що лише 9,9% старших співробітників (англ. *senior employees*) оцінили себе як досвідчених у критичному мисленні, тоді як 99,2% роботодавців вважали критичне мислення надзвичайно важливим для найманих працівників. Такими були дані 2017 року (NACE, 2017). Для зістав-

лення, у дослідженні 2011 року, проведеному Американською асоціацією коледжів і університетів, 95% керівників 433 навчальних закладів оцінили критичне мислення як одну з найважливіших інтелектуальних навичок для своїх студентів. Це відкриття резонувало з вимогами ринку праці, оскільки 81% паралельно опитаних роботодавців, висловили бажання, щоб заклади вищої освіти приділяли більшу увагу критичному мисленню (AAC&U, 2011). Зауваги NACE та AAC&U для нас є важливими через очевидне економічне лідерство США у питаннях економіки та людських ресурсів. Відповідно до NACE, роботодавці оцінили потребу в критичному мисленні як найбільш необхідну компетенцію для кар'єрного зростання. Протягом останніх двох десятиліть студенти провідних ЗВО світу більше занурюються в концепцію критичного мислення як способу вдосконалення не лише своїх професійних навичок, але й особистих компетенцій як членів глобальної спільноти. Європейський простір вищої освіти, до якого інтегрується Україна, так само підкреслює важливість критичного мислення студента в межах освітньої парадигми нового часу, справді орієнтованої на студента (The European Higher Education Area, 2012), як це можна побачити в навчальних програмах багатьох університетів. Болонським процесом наголошено на розвитку здатності студентів критично мислити та самостійно працювати з навчальною програмою, а також на тому, що студенти повинні брати активну участь у всіх аспектах академічного життя. Студентоорієнтована освіта є складним концептом, який складно інтегрувати в повсякденну реальність вищої освіти. Однак він обов'язково має охоплювати, як сказано, кроки із забезпечення того, аби студенти навчалися критично мислити, брали участь у всіх різновидах академічного життя, а також отримали більше незалежності та відповідальності за результати власного процесу здобуття фахових знань і навичок (The European Higher Education Area, 2012). Критичне мислення зазвичай пов'язане з іншими навичками, які вважаються ключовими у 21-му столітті в процесі навчання студентів та повсякденному житті сучасної особистості: це метапізнання, мотивація та креативність. За своєю суттю критичне мислення є рефлексивною діяльністю, яка спонукає до активності, дії, і щоб її розвивати, студенти повинні буквально «думати про те, що вони думають».

Людина з розвиненим критичним мисленням:

– порушує життєві питання і проблеми, чітко їх формулюючи;

– збирає та оцінює відповідну інформацію, використовуючи абстрактні ідеї для її ефективної інтерпретації, робить добре обґрунтовані висновки й ухвалює правильні рішення, перевіряючи їх на відповідність критеріям і стандартам;

– мислить відкрито в межах альтернативних систем мислення;

– ефективно спілкується з іншими, знаходячи рішення складних проблем.

Утім, аби навчати мислити критично, викладачі насамперед повинні трансформувати свій спосіб викладання, аби освіта стала активним двобічним процесом. Одним із доведених ефективних способів розвитку критичного мислення є, наприклад, техніка вдумливого (ретельного) читання, узагальнення матеріалів у формі науково-дослідницьких статей, розвідок, створення проєктних робіт, елементи винахідницької діяльності тощо. Доведено ефективність методу написання есе в розвитку навичок мислити критично й творчо (Larsson, 2021). Суттєвим фактором є психологічний мікроклімат у взаєминах між студентами та викладачем: він має бути таким, аби здобувачі відчували себе психологічно безпечно і, висловлюючись, не боялись підірвати цим свою впевненість. Щоб розвинути критичне мислення, необхідно поєднати теоретичні аспекти опанування освітньо-професійних програм із професійною практикою. Хоча є багато стратегій розвитку критичного мислення, найбільший вплив має підхід, коли викладач ставить студентам запитання, відповідь на які вимагає від студента рівня мислення, прямо пропорційного рівню поставленого питання. Тому для викладача дуже важливо добре спланувати заняття, аби запропонувати студентам такий досвід. Для цього викладачам так само слід навчитись формулювати складні питання.

Концепція критичного мислення має такі обов'язкові компоненти, як знання, навички та ставлення, цінності, етику. Знаннєвий компонент стосується ефективного міркування, використання системного мислення та оцінки доказів, чіткості артикуляції проблем та їхнього розв'язування. Навички охоплюють ефективне міркування та використання системного мислення. Ставлення/цінності/етика релевантні для ухвалення обґрунтованих суджень і рішень, вирішення проблем і вироблення лінії ставлення до того чи того питання.

Студент, який мислить критично, визначає та формулює проблеми чи питання у вибраних сферах знань і активності, розрізняє елементи ідей, концепцій, теорій або практичних підходів до проблеми чи питання, диференціює та оцінює теорії

та підходи до складних проблем у вибраній галузі дослідження, адаптує, реінтегрує, переформулює основні ідеї, прийоми чи методи для виконання есе, творчих і дослідницьких проєктів, загалом у межах виконання академічних планів. Це особистість, яка має достатньо навичок індуктивного та дедуктивного міркування, щоб успішно виконувати різновиди навчальної, а надалі – професійної активності. Здобувач із критичним мисленням вимогливо переглядає, аналізує, синтезує, порівнює та інтерпретує інформацію; робить висновки з релевантної та/або відсутньої інформації; розуміє принципи, що лежать в основі зв'язку між фактами, і застосовує це розуміння під час вирішення проблем, визначає зв'язки між проблемами; швидко розуміє, орієнтується та засвоює нові завдання, координує роботу над кількома проєктами чи проблемами.

Наведені особливості можна назвати визначальними для компетентнісного розуміння критичного мислення в межах підготовки здобувачів у вищій школі. Інтеграція цієї компетентності потребує якісного й комплексного різнорівневого підходу, який наразі у вищій освіті України перебуває щойно на етапі становлення – відповідно до нормативних освітніх документів, загального контексту розвитку вищої освіти в кризових умовах, які характеризують з об'єктивних причин вітчизняний ринок освіти останніх років.

Відомі методології, які викладачі ЗВО найчастіше використовують для розвитку критич-

ного мислення, можна об'єднати в три групи: По-перше, усне і письмове спілкування, читанням та аналіз тексту, що окреслюється в площині вправ для розвитку критичного мислення як усні та письмові роздуми та аргументація, аналіз та синтез ресурсів. По-друге, активні методології: тематичні дослідження, спільне та кооперативне навчання, зв'язок із реальним світом, проблемне та проєктне навчання. По-третє, спостереження, опитування, інтерпретація та обґрунтування, дослідження, «перевернутий клас», рольові ігри, проблемні лекції. Усі вони потребують розробленого алгоритму застосування залежно від предметної галузі.

Висновки. Отже, критичне мислення – це самокероване, самодисципліноване, самоконтрольоване та самокоригувальне мислення. Критичне мислення є передумовою високих стандартів досконалості дій, ефективності ухвалення рішень, продуктивного спілкування та вирішення проблем. Це одна з найбільш часто обговорюваних компетенцій вищого рівня, яка, як вважається, відіграє центральну роль у логічному мисленні, що водночас є важливим для здобувача вищої освіти за будь-якою спеціальністю.

Подальші дослідження з теми доречно спрямувати на вироблення конкретних механізмів розвитку критичного мислення студентів конкретних спеціальностей з подальшою емпіричною перевіркою ефективності представлених педагогічних моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г. В. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення студентів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені ГС Костюка НАПН України*. 2020. № 16. С. 33–46.
2. Івлєва К., Рейда О., Гулієва Д. Впровадження технології розвитку критичного мислення у процесі викладання іноземної мови у вищій школі. *Науково-методичний журнал «Іноземні мови»*. 2021. № 2. С. 23–29.
3. Антонюк Л. Л., Василькова Н. В., Ільницький Д. О., Кулага І. В., Турчанінова В. Є. *Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід*. Київ : КНЕУ, 2016.
4. Конотоп О. С. Результати зрізу рівня сформованості критичного мислення у студентів закладів вищої освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка*. 2019. № 1. С. 97–100.
5. Тягло А. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. 2017. Вип. 2. С. 240–257.
6. «Про унесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» : Наказ МОН України № 584 від 30.04.2020.
7. Association of American Colleges and Universities. (2011). *The LEAP vision for learning: Outcomes, practices, impact, and employers' view*. Washington.
8. Bezanilla M. J., Fernández-Nogueira D., Poblete M., Galindo-Domínguez H. Methodologies for teaching-learning critical thinking in higher education: The teacher's view. *Thinking skills and creativity*. 2019. № 33. Article 100584.
9. Birgili B. Creative and critical thinking skills in problem-based learning environments. *Journal of Gifted Education and Creativity*. 2015. Vol. 2(2). P. 71–80.
10. Halpern D. F., Dunn D. S. Critical thinking: A model of intelligence for solving real-world problems. *Journal of Intelligence*. 2021. Vol. 9(2). P. 22.
11. Larsson K. Using essay responses as a basis for teaching critical thinking – A variation theory approach. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 2021. Vol. 65(1). P. 21–35.

12. Masek A., Yamin S. The effect of problem based learning on critical thinking ability: a theoretical and empirical review. *International Review of Social Sciences and Humanities*. 2011. Vol. 2(1). P. 215–221.
13. NACE. (2017). Job outlook 2018. URL: <http://careerservices.wayne.edu/pdfs/2018-nace-job-outlook-survey.pdf> (дата звернення: 03.02.2023)
14. Paul R., Elder L. The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Washington : Rowman & Littlefield, 2019.
15. The European Higher Education Area. Bologna process implementation report. 2012. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2012_Bucharest/79/5/Bologna_Process_Implementation_Report_607795.pdf (дата звернення: 03.02.2023)
16. Tsui L. Fostering critical thinking through effective pedagogy. *The Journal of Higher Education*. 2002. Vol. 73(6). P. 740–763.

REFERENCES

1. Bieliienka, H. V. (2020). Interaktyvni metody navchannia yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia studentiv [Interactive teaching methods as a means of developing students' critical thinking]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni HS Kostiuka NAPN Ukrainy*, 16, 33–46 [in Ukrainian].
2. Ivlieva K., Reida O., Huliieva D. (2021). Vprovadzhennia tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia u protsesi vykladannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli [Implementation of technology for the development of critical thinking in the process of teaching a foreign language in higher education]. *Naukovo-metodychnyi zhurnal «Inozemni movy»*, 2, 23–29 [in Ukrainian].
3. Antoniuk L. L., Vasytkova N. V., Ilnytskyi D. O., Kulaha I. V., Turchaninova V. Ye. (2016). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii osviti: svitovyi dosvid [Competency approach in higher education: global experience]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
4. Konotop, O. S. (2019). Rezultaty zryzu rivnia sformovanosti krytychnoho myslennia u studentiv zakladiv vyshchoi osvity [The results of the cross section of the level of formation of critical thinking among students of higher education institutions]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "Chernihiv's'kyi kolehium" imeni TH Shevchenka*, 1, 97–100 [in Ukrainian].
5. Tiahlo, A. (2017). Dosvid zasvoiennia krytychnoho myslennia v ukraïnskii vyshchii shkoli [The experience of learning critical thinking in Ukrainian higher education]. *Filosofia osvity*, 2, 240–257 [in Ukrainian].
6. "Pro unesennia zmin do Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity" : Nakaz MON Ukrainy №584 vid 30.04.2020. ["On Amendments to the Methodological Recommendations for the Development of Higher Education Standards": Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine No. 584 dated April 30, 2020] [in Ukrainian].
7. Association of American Colleges and Universities. (2011). The LEAP vision for learning: Outcomes, practices, impact, and employers' view. Washington.
8. Bezanilla, M. J., Fernández-Nogueira, D., Poblete, M., & Galindo-Domínguez, H. (2019). Methodologies for teaching-learning critical thinking in higher education: The teacher's view. *Thinking skills and creativity*, 33, 100584.
9. Birgili, B. (2015). Creative and critical thinking skills in problem-based learning environments. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 2(2), 71–80.
10. Halpern, D. F., & Dunn, D. S. (2021). Critical thinking: A model of intelligence for solving real-world problems. *Journal of Intelligence*, 9(2), 22.
11. Larsson, K. (2021). Using essay responses as a basis for teaching critical thinking – A variation theory approach. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(1), 21–35.
12. Masek, A., & Yamin, S. (2011). The effect of problem based learning on critical thinking ability: a theoretical and empirical review. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 2(1), 215–221.
13. NACE. (2017). Job outlook 2018. URL: <http://careerservices.wayne.edu/pdfs/2018-nace-job-outlook-survey.pdf>
14. Paul, R., & Elder, L. (2019). The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Rowman & Littlefield.
15. The European Higher Education Area (2012). Bologna process implementation report. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2012_Bucharest/79/5/Bologna_Process_Implementation_Report_607795.pdf
16. Tsui, L. (2002). Fostering critical thinking through effective pedagogy. *The Journal of Higher Education*, 73(6), 740–763.